

Rend a labirintusban

Baka István művei

Baka István műveinek első kötete az összegyűjtött verseit

TISZATÁJ KÖNYVEK,
2005

rész, csupán érzéki jelenlétet ölt. Baka István arra keres választ,

tartalmazza, második kötete pedig (Baka István művei) hat elbeszélést és két drámáját. A részletes utószóából kiderül, hogy a szerző a művek első megjelenése után is módosított alkotásain, ezért azok több változatban maradtak fenn. A művek módosított közlése, színpadra alkalmazása, illetőleg hangjátékká alakítása során pedig további alakváltozáson mentek keresztül. A szöveget gondozó Bombitz Attila alapos munkája segíti az olvasót, hogy a szövegváltozatok labirintusában ne tévedjen el.

A konkrét, plasztikus, filmszerű leírások mögött filozófikus alkatú, nyugtalan, örökké elégedetlen íróval találkozunk. Az egész életmű központi motívuma a labirintus és az erdő. Mindkettő régi toposza az irodalomnak. A labirintus és az erdő a formák, a tapasztalatok útvesztőjét szimbolizáló képek. A szubjektum akkor lesz foglya, ha a lényegét, amit keres, szem elől téveszti. Nem látja maga előtt a helyes utat, ezért kiszolgáltatottjává válik démonikus ösztöneinek, illúzióinak: „A labirintus én vagyok a kéjvágó királylány fonala a vér / ereim éjlő alagútját / befutva a Minótaurszig / szívemig vezet...” (Thészeusz)

Ha az érzékeken keresztül folytatott megismerésből eltűnik a szakrális mozzanat, akkor a formák halottá válnak, hiszen a forma önmagában nem szép, csak ha testet ölt benne az isteni lényeg. Milyen istent ábrázol Baka István? Durva külsejű, esendő, nem mindenható istent. Mintha Baka István rosszul sikerült teremtménye lenne. Nem szép, mert nincs benne isteni

hogyan mi a helyes döntés, ha életünk teremtményei rosszul sikerülnek. *A völgy felett lebegő lány* című drámájában az Idegen, aki tíz évig bolyong megtévedve, amikor megtalálja a szeretett lényt, így szól: „Szebbnek képzeltem...” A helyzetből nem elmenekülve, ezzel áldozatot hozva megváltozik a véleménye: „Mégiscsak nagyon szép.”

Az áldozathozatal az ára annak, hogy az isteni lényeg s vele együtt a szépség meg tudjon mutatkozni: „a labirintus én vagyok csak én / a kín a kéj a vaksötét a fény / magamra rontok én az áldozat / a hős vagyok” (Thészeusz). Ekkor egyenesedik ki a labirintus, mint egy áldozni induló sor, „amiről csak hasonlatok beszélnek, / olyanfélék hogy oltár, szentély / kézfogás, visszatérés, ölelés” (Pilinszki János: Egyenes labirintus). Így jutunk el Pilinszki János *Egyenes labirintus* című versének igazságához, melynek egy részlete az *Én, Thészeusz* című novella mottója: ...és mégis, hogyha valamit tudok, / hát ezt tudom e forró folyosót, / e nyílegyenes labirintust...”

A történetek kiegészítik, magyarázzák egymást. A visszatérő alakok, motívumok, részletek hatnak egymásra, ezért újabb jelentéseket tárnak föl. Egy-egy jelenet, motívum, egyes szereplők humoros, illetve ironikus nevei (Róth és Ménróth elvtárs, Bogói Cézár, Lugosi Béla), Sárd helyszíne több műben is fölbukkannak, szövevényes hálózatát létrehozva a szerkezetnek, és számos értelmezési lehetőséget adva a kritikusoknak. Látszólag összekuszálódnak a szálak, s eltévedhetünk az életműben, mint

egy labirintusban, ám ha jobban megfigyeljük, láthatjuk, hogy ezek a szólamok rendet alkotnak, dallammá állnak össze, s kezdetét veheti a *Szekszárdi mise*, ami egy novella címe. Ezt a művet például *A kisfiú és a vámpírok* című elbeszéléssel az kapcsolja össze, hogy mindkettőben központi szerepet játszik Séner János elveszettnek hitt férfikari rekviemje. Utóbbi alkotásban pedig Korintha története kap helyet, amely *A korinthuszi menyasszony* című dráma központi cselekményét alkotja

Izgalmas, termékenyítő átjárás figyelhető meg Baka István alkotásai és más magyar költők művei között is. A szó hatalma, a nyelv tisztelete tehát abban nyilvánul meg, hogy közös munkát folytat az elődökkel. Hagyományos, epikus tartalmú elbeszélő művészetében szívesen vesz át mondatokat más művekből, ám díszítőelemnek fogja föl az eredeti versek tartalmi elemeit.

Ez a hangsúlyeltolódás figyelhető meg a *Körvadászat* című novellának kulcsjeleneitében, melyben a főszereplők, Róth és Ménróth elvtárs a csodaszarvast üldözik. A csodaszarvas üldözésének motívuma az erdő labirintusában való bolyongást és keresést erősíti föl az olvasóban. Az író ehhez Arany János *Buda balála* című eposzának hatodik énekét veszi alapul, melyből álljon itt egy a novella hangulatára jellemző idézet idézet: „Nosza rajta, gyors legények! / Értjük utól azt a gímet / És – akarva, akaratlan – / Űzik ismét szakadatlan”. Petőfi Sándor *A Tisza* és József Attila *Nyár* című verseit így idézi: „az aranyos lapályon, áramló könnyűségű réten, tüskebokrokon törtek át zúgva – bőgvé”. József Attila egy verssora kissé módosítva ismét fölbukkan ebben a bekezdésben díszítő- és hangulatfokozó elemként: „ne kapj oda minden szilánkhoz”. Ezzel az író a cél nélküli, önmagáért való esztétika szerepét is érvényre juttatja, és ezzel a leghatásosabb részeket teremti meg novellájában. A művekben a drámai pillanatok azon a helyen tetőződnek, ahol a zeneiség, a szövegalkotás öntörvényűsége kerekedik fölül.

Goethe *Faust* című művének motívumai is fontos vezérfonalat alkotnak az életmű labirintusában. Sok helyen megjelennek a művekben, összekötve ezzel a történeteket. Sok párhuzamot lehet fölfedezni a két mű között: az emberiség végső lényegével foglalkozik mindkettő. Mindkét műben megjelenik az örök asszony, Margit, amely az egyik novellájának címe is. Az Idegen, miként Faust, nyugtalan, kereső ember, örök elégedetlen. A *Vasárnap délután* című elbeszélésben a hajléktalan képében megjelenő Isten így beszél a sátánról: „Sajnos ő mindig igyekszik túlbiztosítani magát ezekkel az egyéni lélekszerzési akciókkal – elég, ha Faust doktort említem –, vigyáznom kell”. A *Margit* című elbeszélésben pedig Mefisztó öreg órásmesterként jelenik meg előttünk. Sokszor kutyaként is fölbukkan: „A férfi megtorpant. Vörösen izzó szemek villogtak rá, kutyáé vagy farkasé, nem tudta eldönteni” (*A kisfiú és a vámpírok*), vagy: „Arra ébredtem, hogy egy hatalmas, fekete kutya ül az ágyam előtt” (*Margit*).

Baka István prózai műveiben a bibliai motívumok is gyakoriak. *A völgy felett lebegő lány* című drámában például a völgy lányát Szűz Máriaként emeli bibliai kontextusba: „boldogabbnak hívén őt minden földi asszonynál”. A gyakori sebmotívum is ebbe a gondolatkörbe tartozik: a fent említett darabban például vérző, szúrt seb jelenik meg a Vándor tenyerén, amikor piros léggömböt akar vásárolni. *A vasárnap délután* című novellában a *Bábel tornyát* idézi fel az író: „A negyvenemeletes toronyház kivitelezésével különböző hazai és külföldi vállalatok voltak megbízva, s a munkálatok félbemaradását állítólag nyelvi nehézségek okozták.”

A motívumok, szereplők, szó szerint átvett idézetek úgy jelennek meg Baka István életművében, hogy az író nem kényszeríti az olvasójára saját értelmezését. Ezáltal egy nagyobb élmény lehetőségét teremti meg a befogadó számára. Fontos szerepet kap az életműben humor is. A humor és az irónia által a világtrend helyreáll, s mivel eltávolít

a valóságtól, segít rálátni annak lényegére, kijuttat a labirintusból. Az idő ábrázolásának problematikája kiemelkedően van jelen Baka István szövegművészetében. Aki az időt átéli, nem érzi, feloldódik benne. Az idő csak az időn kívülségben létezik. Az időn kívül került, ezáltal eltévedt ember élete labirintussá változik.

A regényeknek, elbeszéléseknek olvasói elvárással ellentétesen kell alakulnia, meglepetéseket kell tartogatni. A cselekmény olvasása során a befogadó gyakran sok mindent megsejt, amikor az bekövetkezik, mégis meglepődik. Ennek oka pedig nem más, mint az elbeszélés módja. Baka István hátrahagyott novelláiban az elbeszélő háttérbe szorul, a téma szervező szerepe van előtérben. Ezzel az elbeszélés illúzióját az író nem teremti meg. A novellák felépítését nem a szerző egyéni hangja határozza meg. Az elbeszélés módszere háttérbe szorul, a súlypont a történeten van. Az író szerepe annyi tehát, hogy összekapcsolja az eseményeket, s így az elbeszélés módjának szerepe igen kevés. Fontos szerepet kapnak a művekben a fantasztikus elemek, nyelvezetével mégsem teremt mitikus, meseszerű atmoszférát. Tárnyilagosan megfogalmazott, izgalmas cselekményszövésű, dinamikus történeteket olvashatunk.

Kiemelkedő Baka István kompozicionális készsége. Nem figyelhetők meg elbeszéléseiben a jelenetek átkötésekor gyakran keletkező holt terek, holt idők. A téma végigvezetésének egysége minden novellában jelen van, a jelenetek szervesen épülnek egymásba. Habár problémákat felvető kompozícióval is lehet erőteljes alkotást létrehozni, s kiváló kompozíciójú mű is lehet feledhető alkotás. A cselekmény időszerkezetét váltogató jelenetek árnyalt dinamikai színeket alkotnak. Baka István a kompozíciós technikák között kiválóan közlekedik, mégis hagyományos epikus szövegművészetet teremt. Ebbe az árnyalt dinamikájú, feszes formájú, feszültséggel teli térbe helyezte el költeményeit, melyek kommentárszerű jelenléte újabb tartalommal gazdagítja

az elbeszéléseket. A műveket olvasva fölmerül az a kérdés, hogy novellaciklussal van-e dolgunk. Posztmodern jellegzetesség a műfajok felbontása, a szándékos provokáció, a határok hollétének kérdése. Baka István műveit olvasva szintén nehezen dönthető el, hogy egyetlen alkotás-e a kötet, esetleg az egész életmű.

A kötetben két drámát olvashatunk. *A korinthuszi menyasszony* és *A völgy felett lebegő lány* című darabokat. Baka István alakjai a sors által kiszolgáltatott személyek. A szereplők helyett az író cselekszik, ő tereli őket a művek szituációiba, vagy hajta őket ösztöneik által, s nem maguk teremtik meg a drámai helyzeteket egyéni döntések sorozataival. A szereplők tehát nem szolgálnak drámai cselekmény alapjául.

A halálból visszatérő lány (*A korinthuszi menyasszony*) és a céljait kereső Idegen és Vándor (*A völgy felett lebegő lány*) témája nem nyújt lehetőséget kellő feszültséget tartalmazó konfliktus kialakításához. A művek középpontjában idegen, hazátlan, eltévedt emberek állnak. A neveik is távolságot teremtenek a világ és önmaguk között: Vándor, Idegen, Vendég. A magányos ember az idegenné vált világból hiába menekül saját lelkébe vagy a szerelembe, mert ott is idegennel találkozik: hiába keresnek kiutat életük labirintusából, végül nem jönnek tisztába helyzetükkel.

A völgy felett lebegő lány című dráma álomszerű, súlytalan felépítése, kozmikus légköre arra enged következtetni, hogy Baka István formai gondolkodásmódja lírai logikára épül. A szenvedés szülte vízió-jelenetben a lírai monológ szervesen beépül a drámába, nem bontja meg annak homogenitását, bár nyelvi önállósítja magát: nem a szereplő önkifejezésére szolgál, hanem annak hangulatát tükrözi. A cselekmény helyére a bolyongás, a cél keresése kerül, ez adja meg a cselekmény egységét. A jelenetek ezáltal kapcsolódnak egymáshoz okozatilag, s jelentőségük így érthető meg a darab egészének szempontjából. Az Idegen lírai asszociációk révén, szürrealisztikus képek által meséli el zaklatott keresésének

történetét: „ezerköves / óra alatt, melyről a hold fedőlapja lepattant, / mentem csilagszikorgásban, míg Isten láthatatlanul / motozott a rugó, tengelyek közt, s én rettegtem, hogy egyszer / elrontja végleg, megáll az idő”.

Baka István prózai életműve gazdag karaktervilága, sokrétűsége, a pontos kidolgozás maximalizmusa által organikus felépített, zárt rendszert alkot. A sorsszerű és

álomszerű jelenetek arányos kontrasztjai egységes stílusú pályaművet hoznak létre. A határozott érzelmi és logikai menetű művek eszményi és elrugaskodott világa magasrendű élménnyel gazdagítja az olvasót. Az útkeresés, a valahová tartozás vágya a hagyományra, egy választandó értékrendre, ezáltal az elköteleződés gesztusára hívja fel figyelmüket.

KISS HERMINA

Csoda a Visztulánál és a Balti-tengernél

Kovács István könyvéről

ki nemzete múltját, legalább annak legutóbbi évtizedeit

nem ismeri, a jelenben kevésbé tud hasznára lenni nemzetének, mint lehetne. Ez Kovács István *A XX. századi lengyel történelem sorsfordulói* alcímmel ellátott terjedelmes (650 oldalas) könyvének egyik tanulsága még akkor is, ha nem rólunk, Magyarországról, hanem Lengyelországról van szó. Hiszen ezer év óta, de különösen a XIX. század függetlenségi harcai óta máig annyi a hasonlóság, a párhuzam a két nemzet múltjában, hogy sokat tanulhatunk, tanulhatnánk a lengyelekkel történelemből. Ebből a kötetből annál többet, mert nem egyszerűen történész műve, hiszen Kovács István legalább annyira érdemes költő (és műfordító), valamint prózaíró, mint a múlt hivatásos kutatója. Ezért ír könnyen, érdekesen, szubjektuma, egyénisége ezért van mindvégig jelen a könyv sorai mögött, bár ügyel a történészi tudományos igényességre. Az utóbbi dokumentálására óriási mennyiségű szakirodalom elolvasásán és megemésztésén kívül az is feljogosítja, hogy – jórészt diplomataként – hosszú időt töltött a Visztula és a Balti-tenger mellékén, illetve olyan lengyelekkel állt, áll kapcsolatban, akiktől hiteles tájé-

EURÓPA KÖNYVKIADÓ,
2006

koztatást kapott nemzetük sorsáról.

Eddig is létezett hagyományos Lengyelország-történet, még olyan is, amely az ún. rendszerváltozás után született. Itt viszont a szépíró szerzőnek arra volt lehetősége, hogy a közeli múlt, sőt jelenünk szempontjából fontos, mert hasznosítható ismereteket kínáló kötetben a XX. századi eseményekről, folyamatokról részletesen és izgalmasan tájékoztasson.

Bár Kovács a nemrég magunk mögött hagyott évszázad történetét választotta témául, az 1880-as évekkel kezdi igaz meséjét, hiszen ismerteti az I. világháború végén Lengyelország újrateremtésében főszerepet játszó József Piłsudski életútjának ifjúkori szakaszát is. Ezen kívül – bizonyára az iskolai történelemtanítás gyakran vitatható eredményességére, illetve az olvasók döntő többségének szerény tájékozottságára is gondolva indokoltan – visszautal a régmúltra, amikor, a XVI–XVII. században, a lengyel (eredetileg lengyel-litván) állam nem csak méreteinek, az akkor birtokolt mai ukrainai és fehérorosz területeknek köszönhetően volt európai nagyhatalom. Tapasztalataink szerint kevesen tudják, hogy a XVIII. század végén a három nagy szomszéd, Oroszország, a Habsburg Birodalom és